

Anna Mirecka

Standardy prawne a rzeczywisty poziom dobrostanu zwierząt w ogrodach zoologicznych Unii Europejskiej w świetle Dyrektywy Rady 1999/22/WE z dnia 29 marca 1999 r., SWPS, Warszawa, 19-20 listopada 2012 roku

---

Studia Ecologiae et Bioethicae 11/2, 177-193

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA MIRECKA

Instytut Ekologii i Bioetyki, UKSW, Warszawa

**Standardy prawne a rzeczywisty poziom
dobrostanu zwierząt w ogrodach zoologicznych
Unii Europejskiej w świetle Dyrektywy Rady
1999/22/WE z dnia 29 marca 1999 r., SWPS,
Warszawa, 19-20 listopada 2012 roku**

W dniach 19 - 20 listopada 2012r. w siedzibie SWPS w Warszawie odbyła się międzynarodowa interdyscyplinarna konferencja pt. „Standardy prawne a rzeczywisty poziom dobrostanu zwierząt w ogrodach zoologicznych w Unii Europejskiej w świetle dyrektywy Rady 1999/22/WE z dnia 29 marca 1999 r.” Organizatorami konferencji pod patronatem AAP Foundation, Eurogroup for Animals była Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Katedra Biologii Ewolucyjnej i Ekologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Katedra Genetyki i Ogólnej Hodowli Zwierząt Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego oraz Stowarzyszenie „Prawnicy na Rzecz Zwierząt”. Celem konferencji było omówienie problematyki tworzenia standardów prawnych oraz ich efektywności w zakresie zapewnienia dobrostanu zwierząt dzikich utrzymywanych w ogrodach zoologicznych.

Konferencja została podzielona na trzy sesje i przebiegała zgodnie z programem:

Sesja I : Standardy utrzymywania zwierząt w Ogrodach Zoologicznych w UE.

Otwarcie konferencji i przywitanie gości w imieniu Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej SWPS dr hab. Teresa Gardocka, prof. (Prorektor ds. Dydaktyki i Współpracy Międzynarodowej, Wydział Prawa SWPS). Przywitanie gości w imieniu Stowarzyszenia Prawnicy na Rzecz Zwierząt prof. Hubert Izdebski (Prezes Zarządu Stowarzyszenia Prawnicy na Rzecz Zwierząt).

- *Stosowanie prawa unijnego w krajowym porządku prawnym*, dr hab. Teresa Gardocka, prof. SWPS (Prorektor ds. Dydaktyki i Współpracy Międzynarodowej, Wydział Prawa SWPS)
- *Dyrektywa Zoo*, Jorge Savio (Generalna Dyrekcja ds. Środowiska, Komisja Europejska)
- *Dobrostan zwierząt, wzajemna odpowiedzialność*, David van Gennepe (Dyrektor Wykonawczy AAP Foundation, Eurogroup for Animals)

Panel : Ogrody zoologiczne a współczesne problemy ekspozycji i hodowli zwierząt

- *Zachowanie się zwierząt w ogrodach zoologicznych a ich dobrostan*, dr hab. Tadeusz Kaleta, prof. SGGW (Katedra Genetyki i Ogólnej Hodowli Zwierząt, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie)
- *Rola współczesnych ogrodów zoologicznych w ratowaniu fauny*, dr Andrzej Kruszewicz (Dyrektor Miejskiego Ogrodu Zoologicznego w Warszawie)
- *Europejskie Stowarzyszenie Ogródów Zoologicznych (EAZA) a ogrody niestowarzyszone – podobieństwa i różnice*, Radosław Ratajszczak (Prezes Zarządu Zoo Wrocław Sp. z o.o.)

Sesja II : Gatunki flagowe - dobrostan i potrzeby biologiczne.

- *Dobrostan naczelnych w ogrodach zoologicznych*, dr Kirsten Pullen (Paignton Zoo Environmental Park, Whitley Wildlife Conservation Trust, Wielka Brytania)

- *Dobrostan niedźwiedzi w ogrodach zoologicznych*, dr Agnieszka Sergiel (Katedra Biologii Ewolucyjnej i Ekologii, Wydział Nauk Biologicznych, Uniwersytet Wrocławski)
- *Dobrostan słoń w ogrodach zoologicznych*, dr Moira Harris (Katedra Produkcji Zwierzęcej, Dobrostanu i Nauk Weterynaryjnych; Harper Adams University College, Wielka Brytania)

Sesja III : Dyrektywa Rady 1999/22/WE - implementacja do krajowego porządku prawnego oraz efektywność przepisów.

- *Analiza prawnych aspektów implementacji Dyrektywy 1999/22/WE do polskiego porządku prawnego*, **dr Oksana Cabaj** (Katedra Prawa Międzynarodowego Publicznego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Stowarzyszenie Prawnicy na Rzecz Zwierząt), mgr **Agnieszka Gruszczyńska** (Wydział Prawa SWPS, Stowarzyszenie Prawnicy na Rzecz Zwierząt)
- *Przepisy prawa krajowego w zakresie funkcjonowania ogrodów zoologicznych*, **Anna Ronikier-Dolańska** (Dyrektor Departamentu Ochrony Przyrody, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska)
- *Funkcjonowanie systemu licencjonowania ogrodów zoologicznych w Wielkiej Brytanii*, **dr Brian Bertram** (Inspektor ds. Ogródów Zoologicznych, członek rządowego Komitetu Ekspertów ds. Ogródów Zoologicznych, Wielka Brytania)
- *Badanie ogrodów zoologicznych Unii Europejskiej – wgląd w „stan zdrowotny” zoo w UE*, **Daniel Turner** (projekt Zoo Check, Fundacja Born Free, Wielka Brytania)

Dyrektywa Rady 1999/22/WE z dnia 29 marca 1999 roku, dotycząca trzymania dzikich zwierząt w ogrodach zoologicznych ma na celu stworzenie wspólnej podstawy dla ustawodawstwa państw członkowskich w odniesieniu do wydawania licencji i przeprowadzania inspekcji ogrodów zoologicznych, trzymania zwierząt w ogrodach zoologicznych, kształcenia personelu i edukacji osób odwiedzających ogrody zoologiczne.

Dyrektywa ustanawia wymagania co do środków ochronnych, licencjonowania ogrodów zoologicznych, inspekcji ogrodów, sankcji w przypadku niespełniania warunków licencji, ustalenia odpowiedzialnych władz do licencjonowania i inspekcji ogrodów zoologicznych oraz określenia kar za naruszenia przepisów krajowych, przyjętych na mocy dyrektywy. Kary te mają być skuteczne, współmierne i odstrasżające. Zawiera wymagania, których realizacja musiała zostać zagwarantowana w polskim porządku prawnym w związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Określony w dyrektywie cel musi zostać osiągnięty poprzez ustanowienie właściwego prawa, ale także zagwarantowanie jego właściwego wykonywania i stosowania, tak aby implementacja była zupełna i efektywna. Państwa mają obowiązek uczynić to we właściwym czasie, wskazanym w samej dyrektywie. Sposób wprowadzenia do prawa wewnętrznego odpowiednich przepisów nie jest określony, niekiedy wystarczy tylko odpowiednie uzupełnienie przepisów już istniejących (dr hab. Teresa Gardocka, prof. SWPS).

Celem Dyrektywy Rady 1999/22/WE jest ochrona dzikiej fauny i zachowanie różnicowania biologicznego przez zapewnienie przyjęcia przez Państwa Członkowskie środków związanych z wydawaniem licencji i przeprowadzaniem inspekcji ogrodów zoologicznych we Wspólnocie, a przez to wzmocnienie roli ogrodów zoologicznych w ochronie różnicowania biologicznego (art. 1).

„Ogrody zoologiczne” oznaczają wszelkie stałe instytucje, gdzie zwierzęta dzikich gatunków przetrzymywane są w celach pokazywania ich publiczności przez 7 lub więcej dni w roku, z wyjątkiem cyrków i sklepów ze zwierzętami (art. 2).

Państwa Członkowskie mają obowiązek podjąć wszelkie środki zgodnie z art. 4-7 w celu upewnienia się, że ogrody zoologiczne stosują następujące środki ochronne :

- udział w badaniach, z których wynikają korzyści związane z ochroną gatunków i/lub szkolenie w zakresie odpowiednich umiejętności związanych z ochroną

- hodowla, ponowne zasiedlanie lub wprowadzanie gatunków do ich naturalnego środowiska
- wspieranie edukacji społeczeństwa i świadomości związanej z ochroną różnicowania biologicznego
- zapewnienie zwierzętom właściwych warunków przebywania przez zapewnianie szczegółowego ulepszenia wybiegów zgodnie ze specyfiką gatunku
- utrzymywanie wysokiego standardu opieki nad zwierzętami, w tym zapobiegawczej i leczniczej opieki weterynaryjnej oraz wyżywienia
- zapobieganie ucieczkom zwierząt w celu uniknięcia możliwego ekologicznego zagrożenia gatunków miejscowych
- zapobieganie wdarciu się zewnętrznych szkodników i insektów
- prowadzenie aktualnych rejestrów zwierząt znajdujących się w ogrodzie zoologicznym (art. 3).

Jeżeli niniejsze warunki nie są spełnione w odpowiednim terminie, który ustalają właściwe władze, lecz który nie przekracza dwóch lat, właściwe władze wycofują lub zmieniają licencję i zamykają ogród zoologiczny lub jego część (art. 4).

W przypadku zamykania ogrodu zoologicznego lub jego części, właściwe władze zapewniają, że zwierzęta są traktowane lub przekazywane zgodnie z odpowiednimi warunkami, celami i przepisami niniejszej dyrektywy (art. 6).

Dobrostan zwierząt i wzajemna odpowiedzialność

Jednym z wymagań określonych w dyrektywie zoo (art. 3 akapit 3), którego spełnienie stanowi warunek konieczny dla prowadzenia ogrodu zoologicznego jest zapewnienie odpowiedniego poziomu dobrostanu zwierzętom.

Dobrostan zwierzęcia można zdefiniować jako jakość życia odczuwaną przez samo zwierzę (Bracke 2001). W praktyce dobrostan zależy od wielu czynników. To jak osobnik sobie z nimi radzi stanowi o poziomie jego dobrostanu. Sposób radzenia sobie jest zdeterminowany

przez zachowania specyficzne dla gatunku, wcześniejsze doświadczenia, historię życia i zmienność genetyczną. Wpływ otoczenia najlepiej mierzyć poprzez badanie zachowania zwierzęcia, dlatego obserwacje są niezbędne aby mówić o dobrostanie osobnika.

AAP to europejski ośrodek dla zwierząt egzotycznych. W ciągu ostatnich 40 lat udzielił schronienia wielu zwierzętom nie udomowionym.

Zwierzęta, które przyjmuje AAP (100-150 rocznie) są konfiskowane przez władze z przemytu lub odbierane z powodu naruszenia przepisów Dyrektywy Zoo cyrkom i właścicielom prywatnym, którzy nie mogą zapewnić im odpowiedniej opieki. Wiele z nich jest ofiarami maltretowania i złego traktowania, często z głębokimi urazami psychicznymi i potrzebującymi długiego leczenia. W ponad 95 % przypadków AAP udaje się ponownie zsocjalizować zwierzę w wyniku intensywnej pracy nad osobnikiem i znaleźć odpowiednie stałe miejsce dla niego, najczęściej w bliskiej współpracy z uznanymi ogrodami zoologicznymi zrzeszonymi w EAZA.

Od czterech lat AAP jest członkiem Eurogroup for Animals i w jej strukturach ufundowała stanowisko ds. zwierząt dzikich w Europie. Umożliwiło to bliższe śledzenie procesu implementacji Dyrektywy w kilku krajach. Także Komisja Europejska zamierza się bliżej przyrzeć wytycznym, mając nadzieję na właściwą implementację i poprawę dobrostanu zwierząt (David van Gennep, Dyrektor Wykonawczy AAP Foundation, Eurogroup for Animals).

Ogrody zoologiczne a współczesne problemy ekspozycji i hodowli zwierząt

Dr hab. Tadeusz Kaleta, prof. SGGW w swoim wystąpieniu podsumował główne problemy związane z zagadnieniem zachowania się zwierząt w Zoo. Krótko opisał funkcję badań nad zachowaniem jako wskaźnikiem dobrego samopoczucia zwierząt, czynniki kształtujące behawior zwierząt w Zoo (łącznie z wpływem zwiedzających) oraz za-

stosowane w ogrodach zoologicznych koncepcje dobrostanu i wzbogacania. Wspomniał także o niektórych problemach związanych z interpretacją zachowania się zwierząt i różnicami międzygatunkowymi dotyczącymi behawioru.

Najważniejsze funkcje nowoczesnego ogrodu zoologicznego to hodowla zagrożonych gatunków i edukacja młodzieży. Nauka i rekreacja to uboczne filary działalności Zoo. Przeciętny zwiedzający Zoo rejestruje jednak tylko rekreacyjną funkcję ogrodów zoologicznych. W Polsce frekwencja w ogrodach przekracza 4 miliony zwiedzających rocznie, co daje ogromny potencjał edukacyjny. Ważne jest jednak, by ogrody zoologiczne miały dobrze przygotowane podstawy prawne swego funkcjonowania.

Wsparcie prawne ze strony instytucji rządowych, czy rozumiejących sprawy Zoo prawników jest oczywiste i konieczne by analizami dobrostanu zwierząt w Zoo nie zajmowali się amatorzy, a zalecenia pokontrolne GDOŚ i RDOŚ oraz służb weterynaryjnych wystarczały dla oceny warunków utrzymania zwierząt w Zoo (dr Andrzej Kruszewicz, Dyrektor Miejskiego Ogrodu Zoologicznego w Warszawie).

Europejskie Stowarzyszenie Ogrodów Zoologicznych i Akwariów (EAZA) formalnie powstało w 1994 roku. Obecnie jest największą organizacją zrzeszającą ogrody zoologiczne na świecie, posiadającą 345 członków w 41 państwach. Coroczne konferencje generalne gromadzą ponad 700 pracowników ogrodów zoologicznych oraz współpracujących z EAZA naukowców i przedstawicieli organizacji ochroniarskich.

Podstawowym celem istnienia organizacji jest ułatwianie i organizowanie współpracy w zakresie edukacji, badań naukowych i ochrony przyrody w obrębie Europy.

Członkostwo w EAZA to konieczność wypełniania bardzo wysokich standardów. EAZA to organizacja elitarna, stawiająca wysokie wymagania wobec swoich członków i kontrolująca ich działanie. Ogrody nie zrzeszone nie mogą, działając w pojedynkę takich funkcji spełnić. Należy mieć nadzieję, że EAZA stając się coraz istotniejszym elementem światowej sieci instytucji zajmujących się ochroną bioróżnorodności,

z rosnącą rolą edukacyjną i naukową spowoduje, że pozostałe ogrody zoologiczne będą się starały zmienić, by w pełni realizować postanowienia Dyrektywy Unii i Światowej Strategii Ochroniarskiej Ogródów Zoologicznych. Ograniczenia finansowe często nie pozwalają na natychmiastowe zmiany. Jednak, nie ulega wątpliwości, że od 1994 roku ogrody zoologiczne przeszły daleką drogę, a dziś z pewnością są lepiej przygotowane na wyzwania XXI wieku.

Niestety, jak dotąd rozwarstwienie istniejących w Europie ogrodów zoologicznych stale się pogłębia. Ilość instytucji podlegających definicji zoo stale rośnie, a słabość instytucji i metod kontroli nie pozwala na redukcję tych najsłabszych, nie rokujących żadnych nadziei na rozwój i osiągnięcie akceptowalnego poziomu (Radosław Ratajszczak, Prezes Zarządu Zoo Wrocław Sp. z o.o.).

Gatunki flagowe – dobrostan i potrzeby biologiczne

Naczelne to bardzo charyzmatyczny i specyficzny rząd zwierząt, o zdolnościach poznawczych, których pełne zrozumienie jest jeszcze przed nami. Dlatego cieszą się one dużą popularnością wśród gości odwiedzających Zoo oraz są w centrum rozmów o dobrostanie zwierząt. Implementacja dyrektywy unijnej z 1999 roku wymogła na brytyjskim rządzie tworzenie prawa o licencjonowanych ogrodach zoologicznych w Wielkiej Brytanii. W rzeczywistości w Wielkiej Brytanii funkcjonował już wtedy system prawa tj. Ustawa o Licencjonowaniu Ogródów Zoologicznych z 1981 r. W odpowiedzi na unijną dyrektywę brytyjski rząd opracował ministerialne Standardy Nowoczesnej Praktyki Zoologicznej (SSSMZP), by przyjąć zwyczaj najlepszej praktyki w brytyjskich zoo. W oparciu o literaturę z sektora rolniczego dotyczącą dobrostanu (konceptcja pięciu wolności - five freedoms), SSSMZP opracowało pięć ustaleń, których spełnienie jest warunkiem koniecznym do osiągnięcia dobrostanu zwierząt przebywających w zoo.

Wymogi dobrostanu (5 swobód wg Brambella) to wolność zwierzęcia od :

- Głodu i pragnienia
- Bólu, urazów i choroby
- Dyskomfortu
- Strachu i stresu
- Nienaturalnego zachowania spowodowanego brakiem przestrzeni, właściwego jej wyposażenia oraz możliwości kontaktów socjalnych (wyrażanie behawioru).

Dr. Kirsten Pullen w swoim wystąpieniu omówiła wyzwania, z jakimi zmagają się nowoczesne ogrody zoologiczne, które wdrażają standardy SSSMZP dla naczelnych. Podkreśliła sukcesy w praktyce oraz procedury łagodzące. Pokazała na przykładach, w jaki sposób ogrody zoologiczne mogą wyjść poza podstawy pięciu ustaleń, by osiągnąć optymalny poziom dobrostanu naczelnych w niewoli. Dodatkowo podkreślona została integralna rola stowarzyszeń zrzeszających ogrody zoologiczne, krajowego (BIAZA) i regionalnego (EAZA), które mają zapewnić wysokie standardy dobrostanu naczelnych oraz ich stałego podwyższania poza obecnymi ograniczeniami krajowych i regionalnych stowarzyszeń (dr Kirsten Pullen, Paignton Zoo Environmental Park, Whitley Wildlife Conservation Trust, Wielka Brytania).

Nieodpowiednie warunki utrzymywania niedźwiedzi w ogrodach zoologicznych, niespełniające podstawowych potrzeb wg koncepcji „Pięciu Wolności” i niezapewniające odpowiedniego poziomu dobrostanu, są powszechnym problemem w wielu krajach europejskich. Wyjątkowa przeżywalność niedźwiedzi nawet w bardzo złych warunkach, może stwarzać mylne wrażenie, że nie mają one wielu potrzeb fizycznych czy psychicznych, które należałoby zaspokajać w niewoli. Obecnie wiadomo, że niedźwiedzie są jedną z najtrudniejszych grup do właściwego utrzymania a zapewnienie im odpowiedniego poziomu dobrostanu jest dużym wyzwaniem. Postęp wiedzy i lepsze zrozumienie potrzeb tych zwierząt zaowocowały między innymi rozwiniętą w Europie koncepcją dużych, półnaturalnych wybiegów dla niedźwiedzi (Large Bear Enclosures, LBE). Koncepcja ta została wprowadzona w pierwszej

edycji przewodnika do właściwego utrzymania gatunków z rodziny *Ursidae* (EAZA Ursid Husbandry Guidelines ; Kolter 1998).

Przeprowadzono zaledwie kilka ogólnokrajowych badań dobrostanu niedźwiedzi (np. w Gruzji, Niemczech, Albanii czy w Polsce) i nie zawsze są one szeroko upubliczniane. Głównym celem była ocena warunków utrzymywania, kondycji fizycznej, stopnia realizacji potrzeb i kondycji psychicznej. Brano też pod uwagę powierzchnie klatek czy wybiegów, rodzaj podłoża, zapewnianie świeżej wody pitnej i możliwości pływania czy kąpieli, dietę i sposoby podawania pokarmu, techniki wzbogacania oraz dostęp do wybiegów. Jako główne problemy dobrostanu określono:

1. zbyt małą powierzchnię wybiegów czy klatek
2. niewłaściwe podłoże
3. nieodpowiednią dietę
4. brak możliwości chłodzenia się i brak wody do picia
5. brak odpowiedniej stymulacji do naturalnych zachowań
6. brak właściwej opieki weterynaryjnej

W wielu przypadkach niedźwiedzie znajdowały się w bardzo złym stanie fizycznym z zaburzeniami narządów ruchu, stanami zapalnymi i zwyrodnieniami kończyn. Obserwowano również wszystkie typy zaburzeń zachowania, począwszy od chodzenia tam i z powrotem (pacing) do poważnych samookaleczeń (dr Agnieszka Sergiel, Katedra Biologii Ewolucyjnej i Ekologii, Wydział Nauk Biologicznych, Uniwersytet Wrocławski).

Zapewnienie dobrostanu słońiom w niewoli stanowi duże wyzwanie ze względu na ich rozmiary, siłę, długość życia oraz wysokie wymagania środowiskowe i behawioralne. Obawy związane z dobrostanem słońi utrzymywanych w zoo dotyczą stanu zdrowia fizycznego (np. problemy z obwodowymi częściami kończyn i stawami oraz tendencją do nadwagi), zachowania (zachowania anomalne np. stereotypie) oraz wysokiego poziomu śmiertelności i niewielkich sukcesów w reprodukcji.

W latach 2005 - 2007 dr Moira Harris wraz ze współpracownikami z Uniwersytetu w Bristolu przeprowadziła badania mające na celu

obiektywną ocenę dobrostanu, warunków bytowych i hodowli słoń w ogrodów zoologicznych w Wielkiej Brytanii. W badaniu uwzględniono wszystkie ogrody zoologiczne i parki dzikich zwierząt, w których utrzymywano słonie (w tamtym czasie było 13 takich miejsc). Zebrano dane dotyczące 77 osobników (41 słoń azjatyckich, 36 afrykańskich w wieku od 6 miesięcy do 50 lat). Każde miejsce odwiedziono 3 razy, we współpracy z opiekunami oceniono stan zdrowia słoń oraz motorykę i kondycję. Pobrano próbki kału w celu analizy stężenia metabolitów kortyzolu (faecal cortisol metabolites, FCM) oraz nagrywano zachowanie słoń, co pozwoliło na stworzenie tzw. budżetu dobowego (długość czasu przeznaczanego na poszczególne zachowania w ciągu doby). Dla porównania odwiedziono Park Narodowy w Assam w Indiach, by ocenić dobrostan 31 słoń używanych do pracy (tzw. słoń pracujących).

Problemy zdrowotne były widoczne zarówno u słoń pracujących jak i tych trzymany w zoo ale częściej występowały u zwierząt pracujących. Odsetek słoń cierpiących na choroby skóry był wyższy w populacji słoń pracujących niż utrzymywanych w zoo. Badanie stanu kończyn pokazało, że problemy związane z kończynami były powszechne ale zasadniczo stan nie różnił się u słoń pracujących i azjatyckich słoń w zoo. Słonie w zoo miały istotnie większą masę ciała od słoń pracujących, przy czym 75% słoń z ogrodów zoologicznych zaklasyfikowano jako „z nadwagą” lub „ze znaczną nadwagą”. Zaobserwowano, że 50% słoń azjatyckich z zoo (i 25% afrykańskich) wykazuje zachowania stereotypowe, głównie kołysanie się, chodzenie tam i z powrotem po stałym torze oraz kiwanie głową, a 26% spędza na tych zachowaniach więcej niż 5% czasu obserwacji w ciągu dnia. Od opiekunów uzyskano informację, że 29% słoń pracujących wykazuje kilka typów zachowań stereotypowych. Starsze osobniki w zoo przejawiały więcej zaburzeń zachowania niż młodsze. Słonie którym zapewniono więcej przestrzeni na wybiegu zewnętrznym miały mniej zaburzeń stereotypowych w ciągu dnia ale więcej w nocy, kiedy przebywały w pomieszczeniach zamkniętych. U słoń afrykańskich odnotowano wyższe stężenie FCM niż u azjatyckich i prawdopodobnie tym można tłumaczyć ogólnie wyższe

stężenie FCM u słońi żyjących w większych stadach. Zakres koncentracji FCM u słońi w zoo był podobny do słońi żyjących na wolności.

Wyniki badania posłużyły do wydania pod auspicjami British and Irish Association of Zoos and Aquariums (BIAZA), trzeciej edycji „Wskazówek dla Zarządzania Populacją Słońi w Niewoli”. W 2010 roku założono Grupę na rzecz Dobrostanu Słońi, by zapewnić najwyższe standardy dobrostanu słońi w ogrodach zoologicznych Wielkiej Brytanii na podstawie aktualnej wiedzy i zaawansowanych badań dotyczących hodowli słońi, ich zdrowia i dobrostanu (dr Moira Harris, Katedra Produkcji Zwierzęcej, Dobrostanu i Nauk Weterynaryjnych; Harper Adams University College, Wielka Brytania).

Dyrektywa Rady 1999/22/WE - implementacja do krajowego porządku prawnego oraz efektywność przepisów

W prawie polskim za realizację przepisów dotyczących ochrony zwierząt, w szczególności w zakresie właściwego dobrostanu odpowiada Inspekcja Weterynaryjna, jednak w przypadku zwierząt dzikich trzymanyh w ogrodach zoologicznych zasadnicze kompetencje posiada Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. Przepisy z zakresu dobrostanu zwierząt zostały wprowadzone do ustawy o ochronie przyrody i dodatkowo wzmocnione rozporządzeniem z 2004 r. określającym warunki hodowli i utrzymywania poszczególnych grup gatunków zwierząt w ogrodzie zoologicznym. Zastosowanie tego rozwiązania spowodowało problem w obszarze kompetencji wskazanych wyżej organów. Aby prowadzić ogród zoologiczny potrzebne jest nie tylko zezwolenie wydane przez Generalną Dyrekcję Ochrony Środowiska ale też decyzja wydana przez Powiatowego Lekarza Weterynarii (dr Oksana Cabaj, mgr Agnieszka Gruszczyńska).

Głównym aktem regulującym kwestie ogrodów zoologicznych w Polsce jest ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2009r. Nr 151, poz. 1220, z późn. zm.). Ogród zoologiczny to urządzony i zagospodarowany teren wraz z infrastrukturą techniczną

i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, gdzie są przetrzymywane oraz eksponowane publicznie przez co najmniej 7 dni w roku, żywe zwierzęta gatunków dziko występujących, z wyjątkiem :

- cyrków,
- sklepów ze zwierzętami,
- miejsc, w których eksponowanych jest publicznie nie więcej niż 15 gatunków tych zwierząt i łącznie nie więcej niż 50 okazów gadów, ptaków i ssaków.

Zezwolenie na utworzenie i prowadzenie ogrodu zoologicznego wydaje Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska na wniosek, po zasięgnięciu opinii regionalnego dyrektora ochrony środowiska właściwego ze względu na miejsce położenia ogrodu oraz opinii organizacji zrzeszającej przedstawicieli ogrodów zoologicznych. Wniosek o wydanie zezwolenia powinien zawierać elementy wymienione w art. 67 ust. 3 i 4 ustawy o ochronie przyrody.

Podmioty, które uzyskały przedmiotowe zezwolenie zobowiązane są do:

1. uczestnictwa w badaniach naukowych, mających na celu ochronę gatunków zagrożonych wyginięciem w stanie wolnym
2. edukacji w zakresie ochrony gatunkowej zwierząt, z uwzględnieniem ochrony różnorodności biologicznej
3. prowadzenia hodowli zwierząt zagrożonych wyginięciem, w celu ich ochrony *ex situ*, a następnie wprowadzenia do środowiska przyrodniczego w ramach programów ochrony tych gatunków
4. przetrzymywania zwierząt w warunkach odpowiadających ich potrzebom biologicznym
5. prowadzenia dokumentacji hodowlanej

Kontroli ogrodów zoologicznych w zakresie ich działalności, dokonuje nie rzadziej niż raz na trzy lata, regionalny dyrektor ochrony środowiska właściwy za względu na miejsce położenia placówki, z inicjatywy własnej lub na wniosek Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska.

Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska może cofnąć lub zmienić zezwolenie na utworzenie i prowadzenie ogrodu zoologicznego, w przypadku gdy podmiot, który je uzyskał nie spełnia warunków prowadzenia działalności ogrodu zoologicznego, nie realizuje obowiązków nałożonych na ogrody zoologiczne i nie zapewnia warunków zgodnych z rozporządzeniem z dnia 20 grudnia 2004 r. w sprawie warunków hodowli i utrzymywania poszczególnych grup gatunków zwierząt w ogrodzie zoologicznym (Dz. U. z 2005 r. Nr 5, poz. 32) lub nie usunie w wyznaczonym terminie, nie dłuższym niż 2 lata, nieprawidłowości stwierdzonych w wyniku kontroli przeprowadzonej przez regionalnego dyrektora środowiska i inne organy uprawnione na podstawie odrębnych przepisów (Anna Ronikier-Dolańska, Dyrektor Departamentu Ochrony Przyrody, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska).

W Wielkiej Brytanii działa około 280 licencjonowanych ogrodów zoologicznych, z czego trzy czwarte znajduje się w Anglii. Są one bardzo zróżnicowane pod względem rozmiarów, formy prawnej czy też specjalizacji, a liczba zwiedzających znacznie przekracza 25 milionów rocznie. Około 100 spośród największych ogrodów zoologicznych należy do stowarzyszenia BIAZA (Stowarzyszenie Ogrodów Zoologicznych i Akwariów Wielkiej Brytanii i Irlandii), a niektóre są też stowarzyszone w EAZA.

Ustawa o Licencjonowaniu Ogrodów Zoologicznych (The Zoo Licensing Act 1981) w Wielkiej Brytanii weszła w życie w 1984 roku. Doświadczenie Wielkiej Brytanii okazało się bardzo pomocne przy przygotowaniach Dyrektywy Rady 1999/22/WE z dnia 29 marca 1999r.

Kiedy Dyrektywa Zoo nabrała mocy prawnej, dokonano tylko stosunkowo niewielkich zmian w Ustawie o Licencjonowaniu Ogrodów Zoologicznych. Licencjonowanie leży w gestii władz lokalnych dla danego ogrodu a rząd zapewnia wsparcie i wytyczne.

Dr Brian Bertram w swoim wystąpieniu omówił następujące zagadnienia: (1) kim są Inspektorzy Ogrodów Zoologicznych i jakie przechodzą szkolenia, (2) ministerialne Standardy Nowoczesnej Praktyki Zoo-

logiczne, z których uwzględnieniem przeprowadza się inspekcję zoo, (3) rodzaje kontroli, (4) standardowy przebieg inspekcji, (5) obowiązujący kwestionariusz oraz (6) zastosowanie rekomendacji i wymogów.

Celem systemu kontroli w Wielkiej Brytanii jest upewnienie się, że standardy są zgodne z ministerialnymi Standardami Nowoczesnego Działania Ogrodów Zoologicznych. Oczywistym jest, że większość zwierząt przebywających w ogrodach Wielkiej Brytanii jest w dobrej kondycji i przebywa pod dobrą opieką, a standardy są stale podwyższone (dr Brian Bertram, Inspektor ds. Ogrodów Zoologicznych, członek rządowego Komitetu Ekspertów ds. Ogrodów Zoologicznych, Wielka Brytania).

Badanie ogrodów zoologicznych Unii Europejskiej (EU ZOO INQUIRY) zostało zainicjowane i sfinansowane przez Fundację Born Free we współpracy z europejską koalicją ENDCAP. Przeprowadzono je w latach 2009 - 2011, a analizą objęte zostały regulacje prawne dotyczące ogrodów zoologicznych obowiązujące w 20 państwach członkowskich UE. Było to najszerzej zakrojone badanie z zakresu implementacji Dyrektywy 1999/22/WE oraz stworzenia odpowiednich mechanizmów egzekwowania prawa, jakie przeprowadzano w ostatnich latach. Wykazało ono uchybienia niektórych Państw w zakresie dokonania pełnej implementacji przepisów Dyrektywy, jak i zapewnienia właściwego ich wdrożenia. Wykryto brak wiedzy, zrozumienia i przeszkolenia odpowiednich władz, który doprowadził do niewystarczającego egzekwowania realizacji przepisów objętych badaniem we wszystkich państwach członkowskich oraz, w większości z 200 ocenianych ogrodów, uchybienia w zakresie stosowania wymagań zawartych w przepisach prawa krajowego. Wykryto też niepokojąco wysoką liczbę kolekcji zoologicznych nieobjętych systemem licencjonowania oraz stwierdzono, że setki zwierząt są utrzymywane w złych, a nawet skandalicznych warunkach.

Przeprowadzone badanie wykazało konieczność współpracy między sektorem publicznym a prywatnym, między rządami państw i instytucjami europejskimi, tak aby zostało osiągnięte właściwe wdrożenie i egzekwowanie przepisów prawa UE. Fundacja Born Free zobowiązała się

do ułatwienia dostępu do większej liczby szkoleń, rozwinięcia narzędzi edukacyjnych oraz opracowania szczegółowych wytycznych w celu podniesienia wiedzy oraz osiągnięcia lepszego egzekwowania prawa, tak aby w najbliższym czasie setkom tysięcy zwierząt przebywającym obecni w ogrodach zoologicznych UE zapewnić lepsze życie, a w dalszej perspektywie proponuje stopniowe wycofywanie instytucji ogrodu zoologicznego (Daniel Turner, projekt Zoo Check, Fundacja Born Free, Wielka Brytania).

Podsumowanie konferencji

Zadania, jakie mają realizować ogrody zoologiczne w Państwach Członkowskich Unii Europejskiej, a także zasady ich tworzenia i wymagania w zakresie prowadzenia oraz nadzoru zostały określone w Dyrektywie Rady 1999/22/WE z dnia 29 marca 1999 r. dotyczącej trzymania dzikich zwierząt w ogrodach zoologicznych. Jednym z warunków prowadzenia ogrodu jest „zapewnianie zwierzętom warunków przebywania, które mają na celu spełnienie biologicznych i ochronnych wymagań poszczególnych gatunków (...)”. Jednak, aby zapewnić wypełnienie przez europejskie ogrody zoologiczne swoich prawnych obowiązków dotyczących ochrony gatunkowej, prowadzenia badań, edukacji społecznej i opieki nad zwierzętami konieczne jest większe zaangażowanie państw członkowskich oraz Europejskiego Stowarzyszenia Ogrodów Zoologicznych i Akwariów.

Wnioski z przeprowadzonego przez Born Free Foundation badania ogrodów zoologicznych w 21 krajach UE wskazują m.in. na trudności związane z transpozycją przepisów UE do prawa krajowego oraz z ich efektywnością.

Na stronie organizacji Born Free Foundation można znaleźć aktualne raporty o sytuacji w ogrodach zoologicznych UE: <http://www.bornfree.org.uk/campaigns/zoo-check/zoos/eu-zoo-inquiry/country-reports/>

Konferencję można uznać za udaną i owocną gdyż dzięki uczestnictwu i obradom wielu wybitnych specjalistów został określony nie tylko zakres obecnych problemów, ale też przedstawiono propozycje zmian mających na celu zapewnienie odpowiedniego poziomu dobrostanu zwierząt w ogrodach zoologicznych.